

Пархоменко Н. М.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач відділу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0002-5870-9261

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД, НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ВИМОГИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ENSURING HUMAN RIGHTS IN UKRAINE: EUROPEAN EXPERIENCE, NATIONAL MECHANISM AND REQUIREMENTS OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті досліджені основні складові механізму забезпечення прав людини відповідно до права ЄС та особливості трансформації такого механізму в Україні в аспекті здійснення євроінтеграційних реформ. Наголошено, що за будь яких обставин у демократичній державі одним із пріоритетних завдань є забезпечення прав і свобод людини. Втім, проголошення на національному рівні такої стратегічної мети та створення правових засад її реалізації не завжди супроводжується реальним ефектом. На практиці слабкі інституційні спроможності, корупційні складові, відсутність професіоналізму, фрагментарність та несистемність реформ та ін. чинники негативним чином позначаються на ефективності механізму забезпечення прав людини, що, в свою чергу, впливає на легітимність державної влади, створює ризики соціальних конфліктів та дестабілізації правопорядку. Особливо це небезпечно в умовах правового режиму воєнного стану. З огляду на це, особливої актуальності набуває осмислення проблем забезпечення реальності та відповідності національного механізму забезпечення прав людини в Україні міжнародним та європейським стандартам зокрема, його трансформації.

Виснувано, що теоретично трансформація національного механізму забезпечення прав людини в Україні в умовах євроінтеграції має бути комплексним процесом структурних, нормативних та інституційних змін, спрямованих на приведення механізму забезпечення прав людини у відповідність до європейських стандартів, їх ефективної реалізації та утвердження принципу верховенства права.

Основою цього процесу є трансформація нормативної складової шляхом гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та імплементації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в національне законодавство. При цьому створені таким чином правові засади вимагають інституційного та організаційно-фінансового забезпечення їх реалізації. Ключовим залишається налагодження конструктивної та скоординованої взаємодії між всіма уповноваженими суб'єктами, зміцнення інституційної стійкості, належного контролю, прозорості, підзвітності та передбачуваності діяльності владних суб'єктів, подолання формалізму та декларативності забезпечення прав людини, розриву між законодавчо закріпленими, відповідними європейським стандартам намірами та правореалізаційними реаліями. В сфері захисту прав людини актуальним залишається завершення судової реформи та упровадження європейських стандартів правосуддя, реформи правоохоронних органів, стабільної та неупередженої роботи антикорупційних органів влади, підвищення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: механізм забезпечення, права людини, європейські стандарти, євроінтеграція, захист прав та свобод, адаптація законодавства, Копенгагенські критерії.

The article examines the main components of the mechanism for ensuring human rights in accordance with EU law and the peculiarities of the transformation of such a mechanism in Ukraine in terms of the implementation of European integration reforms. It is emphasized that under any circumstances in a democratic state, one of the priority tasks is to ensure human rights and freedoms. However, the declaration of such a strategic goal at the national level and the creation of legal foundations for its implementation is not always accompanied by a real effect. In practice, weak institutional capacities, corruption components, lack of professionalism, fragmentation and unsystematic reforms, etc. factors negatively affect the effectiveness of the mechanism for ensuring human rights, which, in turn, affects the legitimacy of state power, creates risks of social conflicts and destabilization of law and order. This is especially dangerous in the conditions of the legal regime of martial law. In view of this, the understanding of the problems of ensuring the reality and compliance of the national mechanism for ensuring human rights in Ukraine with international and European standards, in particular, its transformation, is of particular relevance.

It is concluded that theoretically the transformation of the national mechanism for ensuring human rights in Ukraine in the conditions of European integration should be a complex process of structural, regulatory

and institutional changes aimed at bringing the mechanism for ensuring human rights into compliance with European standards, their effective implementation and the establishment of the principle of the rule of law.

The basis of this process is the transformation of the normative component by harmonizing national legislation with the law of the European Union and implementing the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms into national legislation. At the same time, the legal principles created in this way require institutional and organizational and financial support for their implementation. The key remains the establishment of constructive and coordinated interaction between all authorized subjects, strengthening of institutional stability, proper control, transparency, accountability and predictability of the activities of powerful subjects, overcoming the formalism and declarativeness of ensuring human rights, the gap between legally established intentions and law-enforcement realities corresponding to European standards. In the field of human rights protection, the completion of judicial reform and the implementation of European justice standards, the reform of law enforcement agencies, the stable and impartial work of anti-corruption authorities, and the improvement of the effectiveness of their activities remain relevant.

Key words: *security mechanism, human rights, European standards, European integration, protection of rights and freedoms, adaptation of legislation, Copenhagen criteria.*

Постановка проблеми. За будь яких обставин у демократичній державі одним із пріоритетних завдань є забезпечення прав і свобод людини. Держава зазвичай закріплює це завдання в якості головного конституційного обов'язку та створює відповідні механізми для його здійснення. Втім, забезпечення прав людини здійснюється як на національному, так і міжнародному рівнях. Національний механізм забезпечення прав людини має свої особливості у кожній державі, у той час як міжнародний є однаковою для всіх, незалежно від політичних, релігійних та інших переконань, статі тощо [1, 34].

Проголошення на національному рівні такої стратегічної мети та створення правових засад її реалізації не завжди супроводжується реальним ефектом. На практиці слабкі інституційні спроможності, корупційні складові, відсутність професіоналізму, фрагментарність та несистемність реформ та ін. чинники негативним чином позначаються на ефективності механізму забезпечення прав людини, що, в свою чергу, впливає на легітимність державної влади, створює ризики соціальних конфліктів та дестабілізації правопорядку. Особливо це небезпечно в умовах правового режиму воєнного стану. З огляду на це, особливої актуальності набуває осмислення проблем забезпечення реальності та відповідності національного механізму забезпечення прав людини в Україні міжнародним та європейським стандартам зокрема, його трансформації, що і є **метою** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблематика закріплення, охорони, захисту прав людини отримала ґрунтовне дослідження вітчизняними та зарубіжними вченими. При цьому вітчизняна правова доктрина представлена як теоретиками права, конституціоналістами, так і представниками галузевих юридичних наук, міжнародного права. Початок досліджень асоціюється із здобуттям Україною незалежності, прийняттям Конституції та кардинальним оновленням правової системи, що свідчило про трансформацію правової парадигми, зміну пріоритетів та цілей суспільно-політичного розвитку.

На особливу увагу заслуговують праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Загалом серед дослідників, які здійснили вагомий внесок у розвиток доктрини прав людини: М. Антонович, М. Баймуратов, Н. Болотіна, М. Буроменський, В. Буткевич, Л. Васильєва, С. Верланов, О. Гончаренко, А. Гриб, І. Грищенко, Т. Дудаш, К. Забігайло, А. Зубарева, О. Задорожний, С. Ісакович, В. Кавун, І. Литвиненко, В. Муравйов, Т. Пащук, О. Пушкіна, П. Рабінович, С. Рабінович, А. Рабинович, Л. Тимченко, М. Черкес, І. Яковюк, Л. Ярмол та ін. Втім лише з реалізацією політичного курсу вступу України до Європейського Союзу відбувається доктринальне осмислення проблем забезпечення прав людини в аспекті євроінтеграційних зобов'язань України.

Для зарубіжної юридичної науки проблематика прав людини вже багато десятиліть має пріоритетне значення. В країнах ЄС особливої гостроти набули дискусії щодо захисту прав людини національними механізмами та європейськими. В т.ч. йдеться про аналіз діяльності Ради Європи, ООН, практики ЕСПЛ та Суду Європейського Союзу щодо відновлення порушених прав і свобод. Загалом проблеми визначення природи прав людини, механізмів їх гарантування, забезпечення балансу між державою і особою, міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини були предметом дослідження Жан-Франсуа Аканджі-Комбе, Філіпа Алстона, Райана Гудмана, Кріс Браун, Олівє де Шуттера, Жан-Поля Кости, Алікса Марті, Джефрі Робертсона, Федеріко Зумпані, Брюса Чен та інших.

Окремо слід згадати про моніторингові звіти Європейської Комісії щодо адаптації законодавства України до стандартів ЄС в сфері прав людини, які виявляють динаміку та системні проблеми в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною

за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Зазначене конституційне положення безпосередньо узгоджене зі ст. 3 Статуту Ради Європи, де проголошено: Кожен член Ради Європи повинен визнавати принцип верховенства права і принцип, відповідно до якого всі особи, які перебувають під його юрисдикцією, повинні користуватися правами людини і основними свободами і щиро й активно співробітничати в ім'я досягнення мети Ради шляхом підтримки і подальшого здійснення прав людини і основних свобод[2]. Зазначене положення також знайшло розвиток не лише у конституційному законодавстві України, що загалом свідчить про створення нормативних засад забезпечення пріоритетності прав людини в державній політиці.

Щодо механізму забезпечення прав людини в Європейському Союзі, слід підкреслити, що ЄС, засновуючись з метою насамперед економічної інтеграції, тривалий час не приділяв значної уваги проблематиці забезпечення (захисту, охорони) прав людини і, відповідно установчі документи ЄС не містять таких положень.

З часом, в Європі паралельно почали формуватися дві самостійні системи захисту прав людини і в межах Ради Європи і в ЄС, при цьому ця система захисту була не повною і, в якійсь мірі, частковою, тому що на перших етапах свого формування вона охоплювала, в основному, економічні права. Поступово, посилюючи європейську інтеграцію на політичну сферу та сферу юстиції і внутрішніх справ можна спостерігати появу рішень судів держав-членів ЄС, де вони відмовлялись частково визнавати принцип примату права ЄС щодо внутрішнього законодавства про права і свободи людини. Через це держави-члени і органи Співтовариств більше звертали увагу на питання захисту прав людини. Разом з тим, поступово з'являлись нормативні документи, в яких спостерігались намагання визначити основні права і свободи людини в межах ЄС. З часом це питання вирішилось підписанням Лісабонських угод і Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2009 року [3, 41].

Таким чином, з часів заснування ЄС зробив багато кроків на шляху становлення своєї власної системи захисту прав людини. Як від повного не визнання ідеї, що захист прав людини може мати примат над положеннями права ЄС, і аж до розробки власного переліку прав людини, що міститься у Хартії основних прав. До того ж з моменту підписання Лісабонської угоди, були запроваджені правові основи для приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини [4, 42].

Наразі механізму захисту прав і свобод людини в Європейському Союзі є багаторівневою системою, яка поєднує правові інструменти, судові органи та спеціалізовані агентства для забезпечення ефективного дотримання прав і свобод кожного громадянина. Цей механізм працює на

різних рівнях – від національних систем правосуддя до наднаціональних інституцій, які мають право контролювати дотримання прав і свобод в межах ЄС[5, 27]. Механізм забезпечення прав і свобод є більш ширшим за змістом, оскільки також охоплює правове забезпечення та засоби реалізації прав.

Чітко визначеними є Копенгагенські критерії, яким повинні відповідати держави для вступу до Європейського Союзу (1993), серед яких політичні, а саме: членство вимагає, щоб країна-кандидат мала стабільні інституції, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу та захист меншин. Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити фундаментальні принципи демократії та верховенства права безпосередньо в їхніх національних конституціях, але також впровадити їх у повсякденне життя суспільства[6, 13].

З огляду на це, рішення України набути членства в ЄС вивело на перший план питання вдосконалення національних механізмів забезпечення та захисту прав людини відповідно до європейських стандартів. Втім, загалом процес набуття Україною членства в Європейському Союзі виявився непростим, що наразі дає можливість виокремити низку аспектів, які насамперед потребують врегулювання.

Зокрема йдеться про те, що в ході адаптації законодавства України до права ЄС та його реалізації було виявлено низку проблем щодо забезпечення рівного доступу до правосуддя, справедливого та неупередженого захисту прав і свобод громадян у розумні строки, формування єдиної судової практики як чинника передбачуваності та прогнозованості правового регулювання; виконання рішень Європейського суду з прав людини; безсистемності та фрагментарності антидискримінаційного законодавства, його часткова невідповідність праву ЄС; забезпечення та захисту персональних даних в умовах воєнного стану та цифровізації та ін., що зумовлює необхідність їх комплексного правового врегулювання та гармонізації з європейськими стандартами.

Окремим є питання відповідності європейським стандартам механізму забезпечення прав людини та їх обмеження в умовах воєнного стану, запобігання надмірності, невизначеності, неконтрольованості та необґрунтованості таких обмежень.

При цьому слід зазначити, що інституції ЄС (Європейська комісія) неодноразово звертали увагу на це в моніторингових звітах, серед яких Звіт від 4 листопада 2025 р. щодо України в рамках Пакета розширення 2025 р., який містить оцінку прогресу України щодо адаптації законодавства України до права ЄС та оцінку динаміки реформування. Втім, проблеми залишаються не вирішеними, що безпосередньо впливає на прийняття рішення щодо вступу України до ЄС.

Детальніше з'ясування цієї проблематики насамперед вимагає чіткого розуміння того, що механізм забезпечення прав людини в Україні загалом має нормативну, інституційну та організаційну складові, які, у зв'язку із реалізацією політичного курсу європейської інтеграції, набуваючи нових рис трансформуються. При цьому ефективним такий механізм може бути лише в результаті комплексного та системного підходу до функціонування та взаємодії всіх складових, їх розгляду як єдиного цілого.

Щодо нормативної складової зазначеного механізму, то слід підкреслити її визначальний характер щодо інших складових, а також існуючий очевидний прогрес в цій сфері. Приведення національного законодавства щодо забезпечення прав людини відбувається в межах триваючої масштабної правової реформи та стосується переважно першого кластера – «Основи процесу вступу» України до ЄС, де однією з складових оцінки готовності вступу до ЄС є фундаментальні права.

Серед останніх подій: 14 травня 2025 року Уряд України прийняв розпорядження № 475 «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», яким схвалив Дорожню карту з питань верховенства права, що охоплює реформування судової системи, посилення боротьби з корупцією, забезпечення фундаментальних прав, розвиток системи юстиції, а також питання свободи, безпеки та правопорядку, Дорожню карту з питань функціонування демократичних інституцій та план заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України. Зокрема, це заходи, спрямовані на забезпечення рівності, недискримінації, збереження культурної ідентичності, мовних прав і ефективної участі представників національних меншин у суспільному та політичному житті [7, 10-11].

Дорожні карти важливі тим, що без виконання їх заходів Рада ЄС не зможе ухвалити рішення про відкриття кластеру фундаментальних прав. Окрім того, з метою своєчасної та ефективної імплементації права Європейського Союзу Урядом розроблено та планується затвердити Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу. Національною програмою передбачено виконання близько 1000 цілей, якими 14 будуть впроваджені понад 1700 актів права Європейського Союзу. Досягнення цілей Національної програми планується шляхом виконання майже двох тисяч завдань, серед яких: внесення змін до законодавства України, проведення інституційних реформ, виконання завдань, спрямованих на запобігання корупції [8, 12, 13-14].

Стабільна інституційна складова як чітка вимога Копенгагенських критеріїв та передумова забезпечення прав людини та поваги до національних меншин, представлена наразі

центральною владою виконавчої влади, Верховною Радою України, органами місцевого самоврядування, ін. державними органами та інституціями, що свідчить про комплексний і міжвідомчий характер реформ, а також необхідність тісної координації між усіма рівнями влади для досягнення визначених цілей. При цьому домінуючі позиції в процесі трансформації механізмів забезпечення прав людини наразі займає Уряд, ведучи переговори з інституціями ЄС та визначаючи чергові зобов'язання у правовій сфері, посунувши Парламент України на другий план та іноді презентуючи лише остаточні рішення щодо необхідності прийняття певних законів. Зазначене деструктивним чином впливає на динаміку правотворчого процесу з прийняття євроінтеграційного законодавства.

Загалом європейський досвід свідчить про провідну роль уряду щодо законодавчих ініціатив в національних механізмах забезпечення прав людини. Втім взаємодія Уряду та Парламенту має бути конструктивною та послідовною, націленою на досягнення єдиної мети – забезпечення відповідності правових засад та практики їх реалізації європейським стандартам.

Окрім цього, законотворчість шляхом ухвалення актів виконавчої влади, повинна бути обмеженою та належним чином обґрунтованою. Крім того, всі етапи законодавчого процесу, включаючи внесення законодавчих поправок, мають відзначатися найвищим рівнем прозорості, що дає громадськості можливість відстежувати цей процес у режимі реального часу. Інша пропозиція Європейської Комісії в цьому контексті полягає в тому, що законодавство, пов'язане з імплементацією *acquis*, бажано ухвалювати за участю спеціальних органів, процедур або парламентських структур, і воно має відповідати *acquis*. Мета вступу до Європейського Союзу повинна бути чітко визначена [9, 350].

Таким чином, практичній площині правова політика може бути інструментом забезпечення системності та комплексності упорядкування об'єктивно існуючих суспільних відносин, які регулюються нормативно-правовими актами різних органів державної влади, за умови їх злагодженої діяльності. Зазначене зокрема, передбачає планомірну та перспективну діяльність суб'єкта законотворчості, його узгоджену, постійно-системну співпрацю з діяльністю виконавчої влади [10, 72].

Зазначене стосується і забезпечення належного контролю за реалізацією заходів, передбачених у документах трансформації, де встановлено чіткий механізм звітування Уряду, в т.ч. перед Європейською комісією, що охоплює як горизонтальну, так і вертикальну координацію. Зокрема, передбачено обов'язкове щоквартальне звітування уповноважених суб'єктів щодо стану виконання заходів. [11, 11]

Важливо підкреслити, що за результатами реалізації вказаних завдань відбувається

систематичний діалог з Єврокомісією щодо стану виконання реформ, встановлений контроль за реалізацією заходів, передбачених у документах трансформації, чіткий механізм звітування, що охоплює як горизонтальну, так і вертикальну координацію. Зокрема, передбачено обов'язкове щоквартальне звітування уповноважених суб'єктів щодо стану виконання заходів. При цьому, для підвищення прозорості, відкритості та ефективності моніторингу використовується інформаційна система моніторингу виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції «Пульс вступу» — цифрова онлайн-платформа, яка забезпечує динамічне оновлення інформації про хід виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.[12, 11]

Таким чином загалом створено механізми реалізації та контролю за цією діяльністю з боку європейських інституцій, що має бути індикатором готовності або неготовності України до набуття членства в ЄС. Внутрішні ж механізми та інструменти моніторингу реалізації євроінтеграційних реформ потребують удосконалення. Нагальною потребою є подолання інертності, удаваності та імітації виконання взятих на себе Україною євробов'язань та затягування інтеграційних процесів з боку уповноважених суб'єктів державної влади.

Висновки. Теоретично трансформація національного механізму забезпечення прав людини в Україні в умовах євроінтеграції має бути

комплексним процесом структурних, нормативних та інституційних змін, спрямованих на виведення механізму забезпечення прав людини у відповідність до європейських стандартів, їх ефективної реалізації та утвердження принципу верховенства права.

Основою цього процесу є трансформація нормативної складової шляхом гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та імплементації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в національне законодавство. При цьому створені таким чином правові засади вимагають інституційного та організаційно-фінансового забезпечення їх реалізації. Ключовим залишається налагодження конструктивної та скоординованої взаємодії між всіма уповноваженими суб'єктами, зміцнення інституційної стійкості, належного контролю, прозорості, підзвітності та передбачуваності діяльності владних суб'єктів, подолання формалізму та декларативності забезпечення прав людини, розриву між законодавчо закріпленими, відповідними європейським стандартам намірами та правореалізаційними реаліями. В сфері захисту прав людини актуальним залишається завершення судової реформи та упровадження європейських стандартів правосуддя, реформи правоохоронних органів, стабільної та неупередженої роботи антикорупційних органів влади, підвищення ефективності їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Гришко О.М. Механізм забезпечення прав людини в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2017. № 16. С. 34.
2. Статут Ради Європи. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
3. Мельник О.Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2022. С. 41. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/8>
4. Там само.
5. Васільєва Л.М. Механізм захисту прав і свобод людини: європейський досвід. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2024. № 4 (30). С. 27. Режим доступу до журн.: <https://economics.net.ua/ejoru/2024/No4/25.pdf>. DOI: 10.15276/EJ.04.2024.3. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14553471>
6. European Council in Copenhagen. 21-22 June 1993. Conclusions of the presidency. P 13.
7. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2025 рік. 172 с. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu>
8. Там само.
9. Tanja Marktle The Power of the Copenhagen Criteria. *Croatian Yearbook of European Law and Policy* . 2(2). December 2006. P. 350. DOI:10.3935/cyelp.02.2006.23
10. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Юридичний журнал «Право України»*. 2025, № 4. С. 72. DOI:10.33498/lopu-2025-04-069
11. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2025 рік. 172 с. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu>
12. Там само.

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026